

NACIONALNI IDENTITET KROZ KOLEKTIVNO SJEĆANJE I JEZIK

Sažetak

Još je u antici, pa sve do razvoja ideje o narodnom suverenitetu, bila poznata vrijednost pamćenja i kolektivnoga identiteta u procesu spoznaje i oblikovanja političke zajednice. Francuski povjesničar Jules Michelet istaknuo je potrebu oblikovanja povijesti za narod. Sjećanje i historiografija nadopunjuju se i kao takva povijest ima smisla kada njezina interpretacija komunicira sa sadašnjošću. Sjećanja ostvaruju svoju funkciju u formiranju i oblikovanju kolektivnog i zajedničkog identiteta. Povijesno sjećanje koristi se u politici diferencijacije kroz konstrukciju političke borbe za legitimaciju vlastite i delegitimaciju protivničke pozicije. Prijeponi oko načina pamćenja postaju uzrok društvenih podjela kojima se oblikuju identiteti.

Jezik je sastavnica identiteta i omogućuje pripadnicima da ostanu u doticaju s vlastitom poviješću i kulturnom baštinom. Jezična homogenizacija prirodan je atribut nacije i preduvjet za nju. Uporaba nacionalnoga jezika dio je i definicije pripadnosti naciji. Unificiran jezik ovisi o razvoju standardnoga jezika posredstvom obrazovanja, opće pismenosti i dostupnosti tiskanih medija. Nacionalni jezik je konstrukt, stoga politička klasa nadgledava standardizaciju i njezino planiranje kroz institucije, obrazovni sustav i djelovanje političkih elita.

Istraživačka pitanja bavit će se definicijom i konstrukcijom nacionalnog identiteta. Kakva je funkcija sjećanja u oblikovanju nacionalnog identiteta? Kakva je uloga jezika u izgradnji identiteta i oblikovanju solidarnosti koja izvire iz osjećaja zajedničke nacionalne pripadnosti?

Ključne riječi: nacionalni identitet, jezik, kultura sjećanja, povijest

NATIONAL IDENTITY THROUGH COLLECTIVE RECOLLECTION AND LANGUAGE

Abstract

The value of memory and collective identity in the process of realizing and forming a political community was known from antic times until the development of the idea about national sovereignty. French historian Jules Michelet highlighted the need of forming a history for a nation. Recollection and historiography supplement each other and history as such has its purpose when its interpretation communicates with the present. Memories fulfil their func-

tion in forming and shaping collective and common identity. Historic recollection is used in politics of differentiation through constructing a political fight for legitimizing its own and delegitimizing the opposite position. Conflicts concerning the ways of memorizing cause social divisions in which identities are formed.

Language is a part of identity and it enables its users to remain in touch their own history and cultural heritage. Linguistic homogenization is a natural attribute of a nation and a prerequisite for it. Using a national language is a part of the definition of belonging to a nation. Unified language depends on the development of standard language through education, general literacy and the availability of print media. National language is a construct, so the political elite supervises standardization and its planning through institutions, educational system and the action of political elites.

The research question will be dealing with the definition and construction of national identity. What is the function of recollection in building identity and forming solidarity which stems out of mutual national affiliation?

Key words: national identity, language, the culture of recollection, history

Uvod

O istraživanju politike možemo pouzdano govoriti s aspekta triju osnovnih pristupa: sa strukturalno-institucionalnog, interesno-racionalnog i kulturalno-identitet-skog.¹ Rezultati su to spoznajnoga razvoja o trima ključnim pojmovima suvremene političke znanosti: o interesima, institucijama i identitetu.² Navedeni pristupi imaju svoje specifičnosti, potencijale i ograničenja te se usredotočuju na različite sastavnice političkoga života: racionalni pristup (pristup javnoga izbora) primarno se fokusira na ljudske interese, institucionalni se fokusira na organizacije i institucije politike, a kulturalni primarno na identitete.³ Globalni kontekst razvoja određuje politiku svake zemlje, međutim on ne djeluje linearno na sam njezin razvoj. Usprkos nekim važnim globalnim trendovima, u različitim se društvima javljaju jednako važne heterogenosti koje su određene interesima, identitetima i institucijama svake pojedine zemlje.⁴ Identitet je proizvod društvene konstrukcije aktera, skupina i institucija.

Istraživačka pitanja bavit će se definicijom i konstrukcijom nacionalnoga identiteta. Kakva je funkcija sjećanja u oblikovanju nacionalnoga identiteta? Kakva je uloga jezika u izgradnji identiteta i oblikovanju solidarnosti koja izvire iz osjećaja zajedničke nacionalne pripadnosti? U traženju odgovora na postavljena istraživačka pitanja definirat će se pojam identiteta i temeljnih skupina identiteta kao i reference

¹ Vidi Mark LICHBACH – Alan S. ZUCHERMAN (ur.), *Comparative Politics: Rationality, Culture and Structure*, Cambridge, 1997.

² Vidi Jeffrey KOPSTEIN – Mark LINHBACH (ur.), *Comparative Politics: Interests, Identities and Institutions in a Changing Global Order*, Cambridge, 2000.

³ Usp. Vladimir VUJČIĆ, *Kultura i politika*, Zagreb, 2008., str. 10.

⁴ Usp. J. KOPSTEIN – M. LINHBACH (ur.), *n. dj.*, str. 19.

njihovih odrednica u kontekstu teorija identiteta. Pregled teorija nacija i nacionalizma, kao i pojmova koje oni označavaju, nužni su jer predstavljaju pojavne oblike moderne i u kontekstu stvaranja građanskog društva imaju ključnu političku, socijalnu i ekonomsku dimenziju. Koncept formiranja nacionalnoga identiteta prikazuje elemente značajne za njegovu izgradnju: institucionalni okvir – državu; vrijednosti i simbole koji su zajednički većini čijim posredstvom sebe priznajemo kao *mi*; normativni, povijesni i jezično-komunikacijski aspekti našega zajedničkoga života kao skupa vrijednosti koje daju smisao našem udruživanju.

Čimbenici koji čine sastavnicu u formiranju nacionalnoga identiteta pretpostavljaju zajedničku povijest i kao takvu bitnu funkciju i značajnu ulogu kolektivnoga sjećanja. Jezična politika, kao bitan čimbenik nacionalnoga identiteta, osigurava vezu između prošlosti i sadašnjosti i utočište je prepoznatljiva smisla. Time je jezik temeljna značajka samoprepoznavanja i ustanovljavanja nevidljive nacionalne granice.

1. Identitet

Glavna prepreka jasnu razgraničenju pojma *identitet* je metodološke naravi i svodi se na spor oko ispravna pristupa proučavanju identiteta. Uporabu pojma *identitet* u političkoj teoriji Charles Taylor⁵ definira samo kao obilježje skupina i smatra da identitet nikako ne može biti definiran kao obilježje pojedinca. Taylor time opovrgava sve vrste liberalnoga pristupa identitetu koji polaze od toga da se značaj identiteta mora razumjeti u odnosu na prava i interese pojedinca.⁶

Identitet neke osobe znači razlikovanje od drugih osoba, ali i specifičnost koja se može naći i kod drugih osoba, stoga identitet predstavlja ne samo jedinstvenost nego i zajedničku poveznicu. „Pojam identiteta u novovjekovnoj filozofiji, počevši od Descartesa, označava subjekt koji sebe određuje u odnosu na objekt, tj. u odnosu na sve druge koji ga okružuju.“⁷

Richard Jenkins smatra da je socijalni identitet naše razumijevanje tko smo i tko su drugi ljudi te razumijevanje samih sebe i kako nas razumiju drugi.⁸

Za identitet bismo mogli reći da je izvor smisla i iskustva naroda. Identitet je proces stvaranja smisla na temelju kulturnoga atributa kojemu je dana prednost pred drugim izvorima smisla zbog procesa samoizgrađivanja i individualizacije.⁹ Primarni identitet je taj koji je trajan kroz vrijeme i prostor. Pojam osobnoga identiteta uživa

⁵ Vidi Charles TAYLOR, *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*, Cambridge, 1989.

⁶ Usp. Furio CERUTTI, *Identitet i politika*, Zagreb, 2006., str. 157. - 158.

⁷ Ivor ALTRAS PENDA, „Identitet kao osobno pitanje“, *Revija za sociologiju*, Zagreb, god. XXXVI., 2005., br. 1. - 2., str. 55. - 62.

⁸ Usp. Richard JENKINS, *Social Identity*, London - New York, 1996., str. 4.

⁹ Usp. Manuel CASTELLS, *Moć identiteta: informacijsko doba – ekonomija, društvo i kultura*, sv. 2, Zagreb, 2002., str. 16.

veliku popularnost u normativnim raspravama o javnome statusu kulture, nacionalizmu i građanskoj jednakosti. Giddens identitet tumači kao moderan projekt u kojem individue konstruiraju osobne naracije koje im omogućavaju samorazumijevanje i vršenje kontrole svojih života i vlastite budućnosti.¹⁰ U raznim disciplinama, poput sociologije i socijalne psihologije, pojam identiteta ima različita značenja, i to otežava njegovu ispravnu i jasnu uporabu u političkoj teoriji.¹¹

1.1. Obilježja individualnoga identiteta

U proučavanju koncepta identiteta potrebno je diferencirati dvije temeljne skupine identiteta: osobni i kolektivni identitet. Analiza utjecaja osobnoga (stavova, motiva, potreba, obrazaca ponašanja, želja i interesa) na izgradnju odnosa pojedinca spram nekog društvenog konstrukta kompleksan je proces dok je za koncept kolektivnih identiteta, koji utječu na zajedničku svijest pojedinaca o pripadnosti nekom društvenom i političkom entitetu, temeljno shvaćanje o postojanju određene skupine pojedinaca (čiji smo članovi) u kojoj priznajemo druge članove skupine s obzirom na određene elemente sličnosti koje zajednički dijelimo. Može se zaključiti da identitet nastaje iz procesa povlačenja granice radi pozicioniranja unutar skupine.

Mucchielli navodi psiho-socijalne reference koje određuju individualni identitet: dob, spol, zanimanje, obveze, status, društvene uloge, moć, uspostavljanje veza, motivacija, sposobnosti, ponašanje.¹² Kroz pozivanje na vlastiti identitet subjekt dobiva mogućnost određenja orijentacija za svoj vlastiti život u procesu učenja i sazrijevanja.

Filozof Jürgen Habermas razlikuje prirodni identitet, identitet uloga i *ja-identitet*. Prirodni se identitet dobiva rođenjem dok se identitet uloge stvara kad se individua prvi put suočava s očekivanjima svoga obiteljskoga okruženja. *Ja-identitet* stvara se kod odrasle osobe i podrazumijeva ograničenje identiteta na ulogu određenu okolinom. Identitet skupine u kojoj se subjekt kreće ima istaknutu ulogu u tvorbi identiteta pojedinca.¹³

1.2. Koncept kolektivnoga identiteta

Unutar kolektivnih identiteta važnom se čini razlika između političkih i kulturalnih koncepcija identiteta. Sociološki gledano, svi su kolektivni identiteti izgrađeni.

¹⁰ Vidi Anthony GIDDENS, *Modernity and Self Identity, Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, 1991.

¹¹ Usp. Andrej KEBA, „Charles Taylor and the Possibility of Individualism about Identity“, *Politička misao*, Zagreb, god. XLVII., 2010., br. 1., str. 13.

¹² Usp. Alex MUCCHIELLI, *L'Identité*, Paris, 1986., str. 8. – 9.

¹³ Usp. Jürgen HABERMAS, „Können komplexe Gesellschaften eine vernünftige Identität ausbilden?“, Jürgen HABERMAS - Dieter HENRICH, *Zwei Reden: Aus Anlaß des Hegel-Preises*, Frankfurt am Main, 1974., str. 23. — 75.

Osjećaj zajedništva, što je temelj kolektivnoga identiteta, može biti uspostavljen na sasvim različitim osnovama. Jenkins tvrdi da je kolektivni identitet onaj identitet koji prvenstveno naglašava koliko su ljudi slični jedni drugima, da je to onaj identitet koji se temelji na sličnosti između mnoštva osoba s obzirom na određene kriterije.¹⁴

Anthony Smith smatra da kolektivni identitet konstruiraju tri komponente zajedničkoga iskustva: 1. kontinuitet iskustva generacija dane populacije; 2. zajedničko sjećanje na specifične događaje koji su činili prijelomne točke kolektivne povijesti; 3. osjećanje zajedničke sudbine. U kolektivnom identitetu povezuju se podrijetlo i povijest, prošlost i budućnost, pripadnost tradiciji i ritualima koji se prakticiraju i uz pomoć kojih se učvršćuje osjećaj pripadnosti i solidarnosti s drugima.¹⁵

Prema Ceruttiju, rasprava o razvoju kulturnoga identiteta vezuje se uz pitanja mjesta, spola, jezika, povijesti, etničke ili religijske pripadnosti, dok se politički identitet temelji na nekom normativno i simbolički formiranom političkom subjektu koji, oslanjajući se na različite izvore, priznaje smislenost i legitimnost određenoga institucionalnoga poretka vlasti.¹⁶ Kultura kao naslijeđe, koje se temelji na podrijetlu pojedinaca koji to naslijeđe prenose, izvorno je determinirana svojstvom skupine kojoj pojedinac pripada. Izgradnja identiteta na temelju kulturnih predispozicija temelji se na snažnoj sociokulturnoj mobilizaciji oko određenih etičkih i kulturnih vrijednosti koje neka skupina može smatrati zajedničkim.

Postmodernisti Z. Bauman¹⁷ i D. Owen¹⁸ na čelu s J. F. Lyotardom¹⁹ tvrde da je svaki oblik kolektivnoga identiteta u razdoblju postmoderne nemoguć i suvišan te da je jedino važno proučavati razvoj i kretanje osobnih identiteta koji se mijenjaju ovisno o inputima koji dolaze iz okoline i iz pojedinčevih preferencija, stavova, želja i interesa. Po Castellsu razlikujemo tri oblika i izvora izgradnje identiteta: legitimirajući identitet koji se nalazi u Andersonovim i Gellnerovim teorijama o nacionalizmu, identitet otpora koji je po Calhounu u suprotnosti s načelima postojećih društvenih institucija i projektni identitet kada društveni i politički akteri planirano izgrađuju nov identitet čime žele promijeniti sveukupnu društvenu strukturu. Legitimirajući identitet uvode dominantne institucije i on stvara civilno društvo. Identitet otpora stvara se u uvjetima obezvrijeđenosti i temelji se na načelima koja su suprotna onima koja prožimaju društvene institucije i dovodi do stvaranja komuna ili zajednica.

¹⁴ Usp. R. JENKINS, *n. dj.*, str. 80.

¹⁵ Usp. Anthony SMITH, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998., str. 30.

¹⁶ Usp. F. CERUTTI, *n. dj.*, str. 23. – 65.

¹⁷ Vidi Zygmunt BAUMAN, „From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity“, Stuart HALL – Paul DU GAY (ur.), *Questions of Cultural Identity*, London, 1996.

¹⁸ Vidi David OWEN, „The Postmodern Challenge to Sociology“, David OWEN (ur.), *Sociology after Postmodernism*, Thousand Oaks – London – New Delhi, 1997.

¹⁹ Vidi Jean-François LYOTARD, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Minneapolis, 1984.

Projektni identitet, kada pojedinci grade nov identitet i traže metamorfozu cijele društvene strukture, stvara subjekte.²⁰

U takvim procesima konstrukcije i rekonstrukcije kolektivnih identiteta stvaraju se i različite predodžbe o zajedništvu. Nacionalna se integracija u razdoblju kasne modernizacije suočava s mogućnostima koje zastupaju više prostornih razina ističući pritom velik utjecaj teritorija na konstruiranje političkoga i kulturnoga identiteta. Keating navodi šest razina teritorija: globalna razina, kontinentalna, državna, regionalna, lokalna razina (grad, općina) i susjedstvo (selo, četvrt).²¹ Kolektivni se identitet definira kao proces stvaranja smisla na temelju kulturnih atributa, stoga od kulturnih identiteta najveći legitimitet ima nacionalni identitet. Dok Meyer smatra da značenje kulturnoga identiteta u politici proizlazi iz političke odluke o značenju kulturnih razlika za politiku,²² Huntingtonu je kulturni identitet politička činjenica sama po sebi i nužno preuzima političku funkciju.²³

2. Teorije nacija i nacionalizma

Pojam *nacionalizam* potječe iz doba Francuske revolucije kada se idejno formiralo pravo nacije na suvereno donošenje zakona. To je ozakonjenje vlasti voljom nacije u kojoj se temeljito mijenja njezin klasni status. Isticanje nacije kao subjekta suverenosti u pojedincu stvara osjećaj pripadnosti skupini s kojom se može identificirati i tako se proizvodi nacionalni identitet. Pojam *nacionalizam* prvi je put upotrijebio Johann Gottfried Herder (1744. – 1803.) u svome spisu 1774., a u svakodnevnom se govoru koristi od 19. stoljeća.²⁴

Nacionalizam se već u 19. stoljeću pokazao kao moćan politički čimbenik. Samim tim nakon Prvoga svjetskoga rata nacionalna je država uspostavljena kao načelo novoga svjetskoga poretka. Kasnija ispitivanja dokazala su da se objektivnim teorijama nacije i nacionalizma, koje se baziraju samo na objektivnim čimbenicima poput jezika, tradicije, religije i države, ne može objasniti pojava nacije i nacionalizma. Ljudi koji govore istim jezikom, imaju istu vjeru i sličnu kulturu ne pripadaju istoj naciji jednako kao što pripadnici iste nacije ne žive uvijek u istoj državi. Nacija se, stoga, pokušava razumjeti kao vlastita odluka o pripadanju skupini i uzajamno priznanje skupine individua o međusobnoj pripadnosti. Time bi nacija zadovoljila temeljnu ljudsku potrebu za identitetom i identifikacijom koja je razorena u prošlosti gub-

²⁰ Usp. M. CASTELLS, *n. dj.*, str. 17. – 19.

²¹ Usp. Michael KEATING, *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*, Chentelham, 1998., str. 8.

²² Usp. Thomas MEYER, *Identität Europas*, Frankfurt am Main, 2004., str. 56. – 63.

²³ Vidi Samuel P. HUNTINGTON, *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Zagreb, 1998.

²⁴ Usp. Tihomir CIPEK, „Nacija kao izvor političkog legitimiteta“, Tihomir CIPEK – Josip VRANDEČIĆ (ur.), *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, Zagreb, 2007., str. 17.

ljenjem tradicije. Nacionalna država kakva se razvila na Zapadu tijekom 18. i 19. stoljeća pokazala se učinkovita za smanjivanje kulturnih različitosti i homogenizaciju društva u nastajanju, a što je postalo moguće tek uspostavljanjem definiranih teritorijalnih granica u kojima se taj proces trebao odvijati. Unatoč razlikama pri formiranju i uobličavanju europskih nacija u 19. stoljeću, zajedničko im je da su sve one poistovjećivale s vlastitom nacionalnom kulturom. Nacionalna država nametnula se kao glavni organizator kulturnoga povezivanja naroda na nacionalnom teritoriju. Tako je zahvaljujući jeziku, komunikaciji i gospodarskim resursima stvorena institucija nacionalnoga državljanstva kao specifičan normativni mehanizam integracije svih posebnih stvarnih razlika i nejednakosti pripadnika nacije.²⁵ Prema Wagneru nacionalna država dostiže posljednju fazu „organizirane modernosti“²⁶. Stoga nije sporno da je nacionalna integracija danas dominantan oblik integracije gdje je uloga nacionalne države kao glavnoga institucionalnoga mehanizama u integracijskim procesima. Calhoun ističe: „Ne poznajemo narode bez imena niti jezike ili kulture kod kojih ne postoji neki način razlikovanja između sebe i ostalih, između mi i oni.“²⁷

Ernest Gellner u svome djelu *Nacije i nacionalizam* tvrdi da je nacionalizam političko načelo prema kojem politička i nacionalna jedinica moraju biti istovjetne. Nacije su, kao i države, jedna mogućnost, a ne nužnost jer ne postoje u svim vremenima i u svim okolnostima. Nacija i država nisu ista mogućnost. Država se pojavila bez pomoći nacije kao što su i neke nacije nastale bez blagoslova vlastite države. Time dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako dijele istu kulturu (kultura kao sustav ideja, povezivanja, ponašanja, komuniciranja) i ako jedan drugoga priznaju kao pripadnika iste nacije. Čovjek je taj koji stvara nacije. Nacije su preslika ljudskoga uvjerenja, odanosti i solidarnosti. Ljude u naciju pretvara uzajamno priznanje određenih zajedničkih prava i dužnosti. Gellner ukazuje na nedostatke kulturne i voluntarističke teorije u potpunu razumijevanju nacionalizma.

Jasan je pojam države Maxa Webera prema kojem je država ona društvena ustanova koja posjeduje monopol nad legitimnim nasiljem. Međutim, postoje države koje ne monopoliziraju legitimno nasilje na teritoriju koji nadziru. Isto tako nemaju sva društva državu i nije moguće postaviti pitanje jesu li njezine granice istovjetne granicama nacije. Nacionalizam je posljedica novoga oblika društvenoga organiziranja, zasnovana na visokim kulturama koje su ovisne o obrazovanju, a koje štiti država. Nacionalizam uzima postojeće kulture i pretvara ih u nacije. A svaka visoka kultura

²⁵ Vidi Peter WAGNER, *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*, London – New York, 1998.

²⁶ Isto, str. 118.

²⁷ Craig CALHOUN, „Social Theory and the Politics of Identity“, Craig CALHOUN (ur.), *Social Theory and the Politics of Identity*, Oxford, 1994., str. 9. – 10.

želi državu i to po mogućnosti vlastitu. Sukob izbija tamo gdje postojeće političke granice i granice visokih kultura s političkim pretenzijama nisu u skladu.

Nacionalizam shvaćen poput načela kulturnih jedinica, kao temelj političkoga života, ljudima nije urođen, već je kao fenomen općepoznat dio društvenih okolnosti našega doba. Konstrukcija nacionalnoga identiteta uslijedila je u mnogim slučajevima nakon političkoga čina stvaranja države. Klasičan primjer konstruiranja nacije nakon stvaranja države je Italija.²⁸

Nacije možemo definirati, prema Ernestu Renanu (1823. – 1892.), francuskom teoretičaru nacije, kao skupine koje žele ustrajati kao zajednice. Time je nacija zajednica sjećanja, ali i zaborava.²⁹ Ujedinjujući nacionalizmi Italije i Njemačke 19. stoljeća modeli su postojeće visoke kulture i koji su samo trebali poboljšanje u obliku političkoga vodstva. Gellner se poziva na rad profesora Johna Plamenatza *Dva tipa nacionalizma*³⁰, koji je dvije vrste nacionalizma nazvao zapadnim i istočnim; zapadni tip *risorgimento*, ili ujedinjujući, vezan je za 19. stoljeće i liberalne ideje dok je istočni tip nacionalizam uvjetovan kulturom. Zapadni nacionalizmi djelovali su u ime razvijenih kultura i trebalo je samo malo prilagođavanje političke situacije, nekoliko bitaka i puno diplomatske aktivnosti da se tim kulturama osigura trajna zaštita. Nasuprot tomu, istočni je nacionalizam djelovao u ime visoke kulture koja je tek bila u nastajanju i nedostajala mu je jasno određena kulturna baza koju su posjedovali Talijani i Nijemci. Populacije istočne Europe još su bile čvrsto vezane odanošću rodbini, religiji, teritoriju. Prema Plamentzu, morale su se poduzeti drastične mjere poput progona, likvidacije, asimilacije kako bi se postigla bliska veza između kulture i države, koja je bit nacionalizma. Plamentz navodi da se moderno društvo bazira na nacionalističkom modelu koji proizlazi iz nove podjele rada. Gellner³¹, u svojoj marksističko-modernističkoj teoriji nacije, tvrdi da korijene nacionalizma treba tražiti u postojanju velike socijalne pokretljivosti u industrijskome društvu. Zbog te pokretljivosti koja se zrcali u neprekidnu prelasku radnika s jednoga radnoga mjesta na drugo, mora postojati opća pismenost realizirana sposobnošću komunikacije i samim time standardiziran jezik kao i jedinstven obrazovni sustav. Industrijska visoka kultura nije više vezana s vjerom i Crkvom i time kulturu treba prihvaćati i održavati kao kulturu, a ne kao nositelja vjere. Prijelaz s jedne visoke kulture na drugu definira se kao nacionalizam. Država kao centralizirana ustanova za provođenje poretkta održava homogenu nadmoćnu i sofisticiranu visoku kulturu.

²⁸ Poznata je izjava koja se često pripisuje političaru Massimu d' Azegliju (1798. – 1866.): „Stvorili smo Italiju, sad trebamo stvoriti Talijane.“

²⁹ Usp. Tihomir CIPEK, „Povijest uzvraća udarac“, Tihomir CIPEK (ur.), *Kultura sjećanja: 1991. – Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Zagreb, 2011., str. 26.

³⁰ Vidi John PLAMENATZ, „Two types of Nationalism“, Eugene KAMENKA (ur.), *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*, London, 1973., str. 24. – 36.

³¹ Vidi Ernest GELLNER, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1980.

Nasuprot konstruktivističkim teorijama nacije, poput Gellnerove, Andersonove i Hobsbawmove, koje nacije i nacionalizam ograničavaju na razdoblje od 18. stoljeća nadalje i time predstavljaju jedan od aspekata modernizacije, nalaze se teorije poput teorije Adriana Hastingsa³², koje zagovaraju srednjovjekovno podrijetlo nacija i nacionalizma i to ovisno o razvoju književnosti na narodnim jezicima i religiji, gdje Hastings suprotstavlja islam i kršćanstvo. Teoriju o starim nacijama koje su postojale prije Francuske revolucije zastupa i Hugh Seton-Watson koji smatra da je nacija formirana kada priličan broj ljudi smatra da tvori naciju.³³

Nacionalistička doktrina, utemeljena na liberalnoj ideji o prirodnim pravima, obećavala je nov oblik vladavine, nacionalnu državu i politički poredak utemeljen na volji nacije. Abbé Sieyes pokazao je da se nacija integrira kroz političku reprezentaciju u parlamentu, što je stajalište teorije o političkom legitimitetu i suverenosti nacije predstavljene u parlamentu. Sieyes (1748. – 1836.) tvrdi da naciju oblikuje njezin život pod istim zakonima i reprezentacija u zakonodavnom predstavništvu.³⁴ Politička reprezentacija nužna je za formiranje moderne nacije. Moderne su demokracije uz pomoć nacionalnoga načela oblikovale kolektivni identitet, a na liberalnim načelima postavile institucionalne temelje slobodnoga razvoja pojedinca.³⁵

Teoretičar nacije Antony Smith smatra da su nacije moderne tvorevine i sukladno Gellnerovoj teoriji smatra da su nacije moguće isključivo u doba industrijalizacije i demokratizacije društva kada nacija postaje nositelj suvereniteta. Naciju određuju zajednički elementi: povijesni teritorij, tj. domovina, zajednički mitovi, zajednička javna kultura, zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije i zajednička ekonomija s teritorijalnom mobilnošću pripadnika nacije.³⁶ Smithu je nacionalni identitet osobit oblik kolektivnoga kulturnoga identiteta. Njegova bit su mit o zajedničkome podrijetlu i povijesnim sjećanjima, povijesno formiran teritorij, zajednička masovna kultura, zajedničke obveze i prava te zajednički ekonomski interesi.³⁷

Svjedoci smo da je u modernim europskim državama obnovljena politička uloga nacionalnoga identiteta. Još je Pavao Ritter Vitezović 1700. u *Ožujeloj Hrvatskoj* budućoj hrvatskoj naciji dao tri temeljne ideje za oblikovanje nacionalnoga identiteta: ideju o zajedničkom podrijetlu, jeziku i povijesti (historijskoga državnoga

³² Vidi Adrian HASTINGS, *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge, 1997.

³³ Usp. Hugh SETON-WATSON, *Nacije i države: ispitivanje porijekla nacije i politike nacionalizma*, Zagreb, 1980., str. 6. – 7.

³⁴ Napisao je poznati politički pamflet *Qu'est-ce que le tiers-état?* u siječnju 1789., neposredno prije Francuske revolucije, koji je imao veliki utjecaj na sam tijek revolucije.

³⁵ Usp. T. CIPEK, „Nacija...”, str. 20. – 21.

³⁶ Usp. Tihomir CIPEK, „Oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta: primordijalni identitetski kod u ranoj hrvatskoj političkoj misli“, Hans GEORG FLECK - Igor GRAOVAC (ur.), *Dijalog povjesničara – istoričara* 4, Zagreb, 2001., str. 59. – 77.

³⁷ Usp. A. SMITH, *n. dj.*, str. 4.

prava). Vitezović je hrvatskima nacional-integracijskim ideologijama 19. stoljeća, osim potrebe teritorijalizacije nacije koja je važna za oblikovanje nacionalnoga identiteta, podastro i ideju etnosa čime je i razvio ideju o samosvojnom hrvatskom kao središnjem slavenskom jeziku. Hrvatski narodni preporoditelji tako su prihvatili Herderovu tezu da se bit nacije ogleda u njezinu jeziku i time je formula koja izjednačava naciju i jezik postala važna hrvatska politička misao. Vitezović uz primordijalni identitetski kôd konstruktora nacije i ideje o hrvatskoj pravnoj tradiciji uvodi i civilni identitetski kôd. Identitetska dvojnost svojstvena hrvatskoj političkoj misli tematizira razlikovanje između kulturne nacije (Nijemci) i državne nacije (Francuzi). Hrvatski narodni preporod kombinira oba načela, tezu opstojstva hrvatskoga naroda koji prema prirodnome pravu ima pravo na vlastitu državu dok s druge strane tvrdi kako povijesno-pravna tradicija dokazuje postojanje hrvatske države. Francuska revolucija 1789. godine i idejom prema kojoj je država istovjetna naciji, pa u jednoj državi može postojati samo jedna politička nacija, otvoren je put hrvatskim intelektualcima koji su na identičan način vidjeli i Hrvatsku u kojoj su u političkom smislu svi hrvatski državljani. Nije tu riječ o namjeri negiranja nacionalnoga identiteta ostalih, nego o ideji jednakih političkih prava povezanoj s hrvatskom državnom pravnom tradicijom jer među južnoslavenskim narodima i zemljama samo Hrvatska ima državnom pravni kontinuitet. Ideja hrvatskoga državnom pravnoga kontinuiteta zasniva se na projekciji teorije društvenoga ugovora u prošlosti.³⁸

3. Nacionalni identitet i politika identiteta

Iskustvo europskih država pokazuje da se jezične i kulturne razlike ne formiraju obvezno u identitete.³⁹ Sadržaj identiteta posljedica je povijesnoga i institucionalnoga konteksta u kojem se razvijao. Kada bi kultura bila ono što određuje identitet, onda bi rezultat trebao biti da snažnije posebnosti kulturnih obilježja stvaraju jači identitet, što se nije pokazalo ispravnim. Struktura države bila je i ostala najznačajniji čimbenik u oblikovanju njezina identiteta.⁴⁰

Za izgradnju određenih nacionalnih identiteta najznačajniju ulogu imao je koncept kulturnoga identiteta, identiteta koji se gradio na temelju zajedničkoga jezika, povijesnih referenci, na mitovima obilježenih mjesta boravišta i tomu slično.

Samuel Noah Eisenstadt i Bernard Giesen razvili su tipologiju simboličkih koda nacionalnoga identiteta. Njihova teorija kolektivnoga identiteta razlikuje tri ideal-

³⁸ Usp. T. CIPEK, „Oblikovanje...”, str. 59. – 77.

³⁹ Četiri različita jezika i dvije religije u Švicarskoj nisu dovele do rascjepa koji bi ugrozio švicarski identitet. Baskijska obilježja nisu se manifestirala u Francuskoj kao u Španjolskoj. Postojanje jakog baskijskog identiteta u Španjolskoj te odsutnost identiteta takve jačine u Francuskoj pokazatelj je različita djelovanja kulture.

⁴⁰ Primjerice, španjolski regionalizam rezultat je povijesnoga procesa institucionalnih promjena.

tipa: primordijalni kôd koji se poziva na prirodno dane i neupitne razlike (rasa, spol, srodstvo), civilni kôd (kada jezgru identiteta tvore institucije, običaji, tradicije) i kôd svetoga (izraz dobiva u ideologijama ili religijama).⁴¹

Tihomir Cipek smatra da nacionalni identitet posjeduje trajno svojstvo sadržano u svojoj kulturno-povijesnoj jezgri koja se proteže kroz vrijeme. C. Schumacher tvrdi da se nacionalni identitet provodi kroz politiku identiteta dok Cipek drži da je politika identiteta ona dimenzija političkoga djelovanja u kojoj se sukobljavaju različite predodžbe o zajednici, određuju njezine granice te definira njezino članstvo.

Čimbenici koji utječu na izgradnju političkoga identiteta nisu nužno povezani s određenom skupinom, pa time zabranjeni ostalim skupinama, nego je riječ o nekim manje ili više univerzalnim normama i vrijednostima koje pojedinac ili skupina prihvaćaju. U taj oblik identiteta pristaje Habermasov koncept ustavnoga patriotizma.⁴²

Politika nacionalnoga identiteta formira se preko politike povijesti koja interpretira povijest radi legitimacije određene političke pozicije, jezičnih politika koje podrazumijevaju političko korištenje jezika, religijskih politika, a time formira i politiku prema nacionalnim manjinama. Unutar navedenih politika postoji interakcija na koju djeluje politička kultura. Politika identiteta i politička kultura temeljnice su pretpostavki konsolidacije i razvoja suvremene demokracije.⁴³ Politička se kultura mora učiti procesima političke socijalizacije te educirati u procesima školovanja. Edukacija je nužna jer podrazumijeva razvoj, razumijevanje i primjenu znanja, zapravo razvoj svijesti i vrijednosnih orijentacija.⁴⁴ Spoznati vlastiti jezik, savjest i moralnost kao najviše kontingentne proizvode znači primijeniti samoidentitet koji nas čini spremnim za građanstvo u našoj državi i daje nam nadu u njezino postojanje, a jednako tako i u njezinu budućnost. Bez institucionalnih struktura – pravne, socijalne, ekonomske i kulturne – ne bi mogla funkcionirati demokratska pripadnost i participacija.⁴⁵

3.1. Kolektivno sjećanje kroz politiku povijesti

Različite interpretacije povijesnih lomova i propasti političkih poredaka element je koji glasače usmjerava prema određenoj političkoj stranci koja im pruža pri-

⁴¹ Usp. T. CIPEK, „Oblikovanje...”, str. 59. – 77.

⁴² Pojedincu i skupinu poziva na odanost kako apstraktnome konceptu ustava tako i praktičnom ustavu kao najvišoj pravnoj normi koja vodi neki politički sustav.

⁴³ Vidi „Rang-lista prihvaćenih znanstvenih projekata“, Projekt „Politike nacionalnog identiteta i povijesni lomovi“, *Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa*, http://zprojekti.mzos.hr/public/c-prikaz_det.asp?psid=0&ID=209.

⁴⁴ Usp. Vladimir VUJČIĆ, „Političke obveze građana u demokraciji i političko obrazovanje“, *Politička misao*, god. XLIV., 2007., br. 4., str. 32.

⁴⁵ Usp. Peter DAHLGREN, „Traženje razgovorne javnosti: mediji, prosuđujuća demokracija i građanska kultura“, *Medijska istraživanja*, god. VIII., 2002., br. 2., str. 35. – 62.

hvatljivo tumačenje prošlosti s kojom se mogu identificirati. Kultura sjećanja nekog društva oblikuje kolektivni identitet prema kojem se povijesno pamćenje i sjećanje koristi u političkoj borbi za legitimaciju vlastite političke pozicije kao i delegitimaciju protivničke. Prijelomne godine naše povijesti 1918., 1941., 1945. i 1991. pokazuju da interpretacija prošlosti služi kao političko oružje.⁴⁶

Procesi promjena preslikavaju se i na funkciju povijesti, na povratak klasične političke povijesti koja pokazuje funkciju nacije u suvremenom društvu i na njezinu presudnu ulogu u legitimaciji političkoga poretka. Nacionalna država još je uvijek temeljna forma političkoga društva, stoga su nacionalni interesi temelj političke legitimacije modernih demokracija. U svrhu legitimacije političkog poretka potrebno je konstruirati prihvatljivo tumačenje povijesti koje je uz povezivanje kolektivnoga identiteta preduvjet stvaranju demokratske političke zajednice..

Povijesni lomovi oblikuju kolektivna razumijevanja u kulturu sjećanja reproducirajući konflikte kroz političke programe za nacionalne identitete koji političke elite koriste u oblikovanju političkoga djelovanja. Kultura sjećanja usredotočuje se na političku povijest koja stvara povijesnu sliku o svakom navedenom povijesnom lomu i srazu političkih kultura: o nacionalizmu i liberalizmu, o demokraciji i totalitarizmu, o utopiji i konzervatizmu.⁴⁷ Lokalni i regionalni kontekst povijesti pokazuje da su interpretirani odnosi političkih snaga i prilagodba političkim interesima rezultat kolektivnoga pamćenja, koje je podložno oblikovanju i utjecaju raznih političkih projekata.

Kolektivno sjećanje provodi se slijedom potrebe oblikovanja povijesti za narod. Znanstvena istraživanja pokazuju da je prihvatljiva interpretacija prošlosti nedvojbeno poveznica između političke kulture i politike identiteta koje su nužne u procesu svladavanja totalitarnoga nasljeđa prošlosti.⁴⁸ Sjećanja ostvaruju svoju funkciju u formiranju i oblikovanju kolektivnoga i zajedničkoga identiteta. Povijesno sjećanje koristi se u politici diferencijacije kroz konstrukciju političke borbe za legitimaciju vlastite i delegitimaciju protivničke pozicije. Prijepori oko načina pamćenja postaju uzrok društvenih podjela kojima se oblikuju identiteti.

Politika se izražava simbolima i značajka je svih političkih sustava da svoju vjerodostojnost i legitimaciju traže u povijesti, stoga svaka politička stranka i politički poredak oblikuje svoju politiku povijesti.⁴⁹ Kolektivno sjećanje kreira se kroz poli-

⁴⁶ Usp. T. CIPEK, „Povijest...“, str. 8.

⁴⁷ Sulejman BOSTO – Tihomir CIPEK – Olivera MILOSAVLJEVIĆ, „Povijesni lomovi: 1941. u sjećanju nacija, Sulejman BOSTO – Tihomir CIPEK – Olivera MILOSAVLJEVIĆ (ur.), *Kultura sjećanja: 1941. – Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Zagreb, 2008., str. 9.

⁴⁸ Ako se neka politička stranka potpuno zatvori u svoju kulturu sjećanja, ona će oblikovati svoj identitet, ali ne će ući u zajednički identitet nacije ili građana države u kojoj živi.

⁴⁹ Tihomir CIPEK, „Sjećanje na 1945.: čuvanje i brisanje“, Sulejman BOSTO – Tihomir CIPEK (ur.), *Kultura sjećanja: 1945. – Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Zagreb, 2009., str. 164.

tike povijesti koje se provode uz primjenu politike simbola. Ključna mjesta preko kojih se utječe na kolektivni identitet su spomenici (podizanje, rušenje), memorijski centri, obljetnice, sudski procesi, traženje oprosta, problemi oko definiranja povijesnih osoba koje postaju nacionalnim pitanjima. Denacifikacija je pojam koji označava pročišćavanje čitavih naroda od utjecaja fašizma i nacizma u kojima se države ograđuju od bivših politika prošlosti (Njemačka, Austrija). Slijedom toga Francuska je 2005. usvojila zakon u kojem se u francuskim udžbenicima i u predavanjima kolonijalna uloga Francuske mora prikazivati u pozitivnu ozračju.⁵⁰

3.2. Jezik kao sastavnica identiteta

Jezik je urođena sposobnost, kulturni konstrukt. Jezik je sastavnica identiteta i omogućuje pripadnicima da ostanu u doticaju s vlastitom poviješću i kulturnom baštinom. Jezična homogenizacija prirodan je atribut nacije i preduvjet njezinu stvaranju. Uporaba nacionalnoga jezika dio je i definicije pripadnosti naciji.

Deutsch naglašava funkciju jezika u formiranju nacije i njegovu nacionalno-integracijsku funkciju koja je temeljena ne samo na zajedničkom jeziku nego na jednakoj uporabi pojmova i tek onda tvori temelj integraciji i formiranju nacije.⁵¹ Djelotvorna komunikacija pripadnika nacionalne zajednice omogućuje formiranje nacije. Unificiran jezik ovisi o razvoju standardnoga jezika posredstvom obrazovanja, opće pismenosti i dostupnosti tiskanih medija. Nacionalni je jezik konstrukt, stoga politička klasa nadgledava standardizaciju i njezino planiranje kroz institucije, obrazovni sustav i djelovanje političkih elita.

Jezična se politika u prošlosti sustavno provodila radi uspostavljanja socijalnih relacija i kontrole komunikacijskih kanala koji se nalaze pod nekim oblikom društvene kontrole.⁵² Pod jezičnom politikom smatramo „...skup postupaka pomoću kojih institucije, grupe ili pojedinci u jednom društvu neposredno ili posredno utječu na jezik, uporabu jezika i jezičnu situaciju u jednom segmentu društva, cijelom društvu ili više sinkronih društava“; jezičnu politiku možemo definirati kao politiku „...ne-

⁵⁰ Vidi „Loi française n 2005 - 158 du 23. Février 2005. Portant reconnaissance de la Nation et contribution nationale en faveur des Français rapatriés“, *Legifrance*, <http://ldh-toulon.net/la-loi-du-23-fevrier-2005-en.html>.

⁵¹ Vidi Karl W. DEUTSCH, „The Trend of European Nationalism: The Language Aspect“, Joshua FISHMAN (ur.), *Readings of Sociology of Languages*, The Hague – Paris – Mouton, 1968.

⁵² Kao primjer može nam poslužiti Adolf Hitler i *Moja borba* koja nastaje pod spiritualnim duhom Eckarta i materijalnom konkretnošću Haushofera, kao rezultat obračuna s cijelim svijetom. Knjiga *Moja borba* prvenstveno je namijenjena manje obrazovanoj masi, što je očito u strukturi jezika koji je korišten u djelu i gdje je vidljiva primjena uvjeravanja kao racionalnoga obrazlaganja te masovne sugestije i fanatizma poput neke vrste mentalnog programiranja. Njemački filolog Viktor Klemperer objavio je 1947. knjigu *LTI-Lingua terti imperii* (jezik Trećeg Reicha) koja objašnjava kako je nacistička propaganda uspješno stvarala novi njemački jezik u političke svrhe približavajući tako nacističku ideologiju kroz svakodnevni govor većini stanovništva.

kog društva u oblasti jezika, odnosno kao skup principa, stavova i odluka u kojima se ogleda odnos te društvene zajednice prema verbalnom repertoaru kojim raspolaže.⁵³ Jezična je politika određena kao skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima.⁵⁴ Jezična politika bavi se prvenstveno jezikom u javnoj komunikaciji koji redovito ima, u sociološkom smislu, viši hijerarhijski status od jezika privatne komunikacije, tako i jezična politika, indirektno i snažno, djeluje na jezik privatne komunikacije. Za jezičnu politiku najrelevantnija su područja uporabe jezik administracije i politike, jezik obrazovnih procesa, jezik sredstava masovne komunikacije i jezik književnosti. U lingvističkoj se literaturi uz termine književni jezik, službeni jezik, nacionalni jezik i standardni jezik koristi i termin *koiné* koji označava zajednički jezik komunikacije na području na kojem se govori više dijalekata ili jezika. Društveni kontekst jezične politike obuhvaća sve elemente koji utječu na jezičnu politiku, a ne pripadaju jezičnome sustavu i njegovoj strukturi. Čimbenici relevantni za jezičnu politiku koje ne proučava lingvistika dijele se na šest skupina: na demografske, kulturne, socijalne, ekonomske, političke i pravne čimbenike. Demografski čimbenici obuhvaćaju broj, proporciju i distribuciju govornika različitih jezika na području na kojem se provodi određena jezična politika.⁵⁵

Teoretičari jezične politike smatraju da je bitan postotak govornika određena jezika na nekom području.⁵⁶ Jezične ideologije Cobarrubias dijeli na četiri temeljna tipa: na jezičnu asimilaciju⁵⁷, na jezični pluralizam⁵⁸, vernakularizaciju⁵⁹ i internacionalizaciju.⁶⁰ Za jezičnu je politiku važno na koju se razinu državne strukture (lokalnu, regionalnu ili na razinu cijele države) odnose akti koji reguliraju jezičnu djelatnost i javnu komunikaciju.⁶¹ Demografska situacija posljedica je prethodnih demografskih kretanja dok ekonomske, kulturne, političke, socijalne i pravne strukture u društvu nastaju na temelju povijesnih odnosa. Jezična politika u društvenom je kontekstu segment između vlastite prošlosti i budućnosti, stoga se mora voditi računa i o sinkronijskoj⁶² i o dijakronijskoj⁶³ dimenziji. Lingvistički elementi društvenoga kontek-

⁵³ Dubravko ŠKILJAN, *Jezična politika*, Zagreb, 1988., str. 8.

⁵⁴ *Usp. isto.*

⁵⁵ U Europi se jedino Island, Portugal i San Marino navode kao jednojezične države, u svim ostalima na državnom području žive govornici dvaju ili više jezika.

⁵⁶ U Finskoj jezična manjina dobiva službeni status s koncentracijom od 6 %, a u Kanadi s 10 %.

⁵⁷ Težnja da svi govornici ovladaju dominantnim idiomom.

⁵⁸ Kojim se funkcionalno održava jezična raznolikost.

⁵⁹ Uzdizanje nekog autohtonog idioma na razinu jezika javne komunikacije.

⁶⁰ Preuzimanje neautohtonog jezika za sredstvo javne komunikacije.

⁶¹ *Usp. D. ŠKILJAN, n. dj.*, str. 20.

⁶² Pojave koje neposredno prisutne utječu na jezičnu politiku u određenu vremenu.

⁶³ Aspekti koji djeluju iz povijesne perspektive.

sta obuhvaćaju izvanjezične pojave koje lingvistika svrstava u četiri skupine koje odgovaraju četirima disciplinama znanosti o jeziku: geolingvistici⁶⁴, sociolingvistici⁶⁵, psiholingvistici⁶⁶ (sociopsiholingvistika) i teorijskoj lingvistici.⁶⁷ Rijetki su slučajevi podudaranja etničkih granica s granicama jezične zajednice. Između jezika i etničke skupine postoje tri temeljne vrste odnosa: jedna etnička skupina rabi samo jedan jezik, jednim jezikom govori više etničkih skupina i jedna etnička skupina služi se većim brojem jezika.⁶⁸ Veza između jezika i etničke skupine postoji u društvenoj i individualnoj svijesti govornika, ali nije primarna u sociolingvističkom aspektu, već je to jezična zajednica kao skup govornika koji poznaju barem jedan idiom kojim se mogu međusobno sporazumijevati ili ga priznaju kao zajedničko kulturno-povijesno nasljeđe. Razina materinskoga jezika u jezičnoj zajednici može stvoriti ekspanzivnu jezičnu zajednicu⁶⁹, stabilnu jezičnu zajednicu⁷⁰ ili jezičnu zajednicu u smanjivanju.⁷¹ Jedan jezik uvijek ima više govornika ili obuhvaća veći prostor ili je funkcionalniji u javnoj komunikaciji. U odnosu prema njemu ostali manje korišteni jezici manjinski su jezici, a njihovi govornici pripadaju jezičnim manjinama.⁷²

Bugarski razlikuje četiri temeljne paradigme komunikacije između različitih jezičnih zajednica u okviru jednoga društva: paradigma diskontinuiteta⁷³, paradigma izbora⁷⁴, paradigma prilagođavanja⁷⁵ i paradigma asimilacije⁷⁶. Obostran je utjecaj između autonomije⁷⁷, historičnosti⁷⁸ i vitalnosti⁷⁹ kao čimbenika društvene svijesti o jeziku i jezične politike u kojoj se ti odnosi institucionaliziraju. Jezična politika zatečena stanja društvene svijesti usmjerava u onom smjeru u kojem to odgovara

⁶⁴ S dijalektologijom i teorijom jezika u kontaktu.

⁶⁵ U sociolingvističke elemente važne za jezičnu politiku treba ubrojiti i fenomen višejezičnosti (u formi bilingvizma i diglosije).

⁶⁶ Psiholingvistički čimbenici snažno utječu na formiranje stavova prema jeziku.

⁶⁷ Lingvistička teorija sudjeluje u oblikovanju društvene svijesti i u stvaranju i provođenju jezične politike.

⁶⁸ Podrazumijeva se *materinski jezik*.

⁶⁹ Ekspanzivna je jezična zajednica ona u kojoj se povećava broj govornika natalitetom ili preuzimanjem govornika neke druge zajednice, a može biti praćena i širenjem u prostoru.

⁷⁰ Broj govornika koji ostaju na istom području relativno je stalan.

⁷¹ Smanjuju broj članova povećanim mortalitetom ili preuzimanjem nekog drugog idioma kao sredstva međusobne komunikacije.

⁷² Usp. D. ŠKILJAN, *n. dj.*, str. 38.

⁷³ Dvije jednojezične zajednice različitih jezika koje međusobno ne komuniciraju.

⁷⁴ Odabere se jezik posrednik između dviju skupina.

⁷⁵ Jedna skupina odabire jezik druge skupine za međusobnu komunikaciju, a svojim komunicira samo unutar skupine postajući dvojezična.

⁷⁶ U kojoj jedna zajednica u korist druge gubi svoj jezični identitet.

⁷⁷ Svijest o autonomiji jezika zasniva se na dvama temeljima: ili je jezik po svojoj strukturi dovoljno različit od svih drugih jezika ili se ta svijest razvija naglašavanjem razlika i udaljavanjem nekog idioma od strukture sličnih idioma koji su mu u susjedstvu.

⁷⁸ Nemaju sve jezične zajednice podjednako razvijenu svijest o povijesnom kontinuumu vlastita jezika.

⁷⁹ Segment društvene jezične svijesti koji je u funkciji brojnosti i socijalne važnosti govornika kao i uporabi njihova jezika u oblicima javne komunikacije.

interesnim skupinama koje imaju političku vlast i moć.⁸⁰ Planiranje jezika može se tumačiti kao konkretizacija jezične politike dok planiranje statusa jezika obuhvaća segment jezične politike koja se u konačnici prepušta političkim tijelima i sastoji se od niza političkih odluka, pa i u formi pravnih akata.⁸¹

Uloga jezika u izgradnji nacionalnoga identiteta provodi se kroz jezičnu politiku. Jezična se politika u prošlosti sustavno provodila radi uspostavljanja socijalnih relacija i kontrole komunikacijskih kanala koji se nalaze pod nekim oblikom društvene kontrole. Jezična politika i planiranje pojavili su se manje-više istodobno s nacionalizmom. Za jezičnu politiku najrelevantnija područja uporabe su jezik administracije i politike, jezik obrazovnih procesa, jezik sredstava masovne komunikacije i jezik književnosti. Jezik je sredstvo ostvarivanja socijalne kohezije i društvene pokretljivosti.

Planiranje jezika bio je sastavni dio izgradnje nacije. Posebno je bio utjecajan rad dvojice Nijemaca, Herdera (1744. – 1803.) i Fichtea (1762. – 1814.), koji tumače ulogu jezika u etničkom nacionalizmu, a u Francuskoj je Renan pomirio jezik i teorije građanskoga nacionalizma.⁸² Joshua Fishmann bio je ključna osoba u disciplini jezičnoga planiranja i jezične politike unutar koncepta *jedan jezik, jedan narod, jedna država*. Načine na koje su intervenirali u jezičnu politiku norveško-američki lingvist Einar Haugen⁸³ kategorizirao je kao *planiranje statusa*⁸⁴ i *planiranje korpusa* dok je Cooper⁸⁵ dodao i *planiranje usvajanja jezika*.

Zaključak

Suvremene demokracije svoju stabilnost ne temelje samo na zastupanju građanskih i ljudskih prava, nego i na političkom zajedništvu i dogovoru koji građanima daje osjećaj zajedničke pripadnosti i koji osigurava stabilnost unutar društva. Povijesni lomovi oblikuju kolektivna razumijevanja u kulturu sjećanja reproducirajući konflikte kroz političke programe za nacionalne identitete koji političke elite koriste u oblikovanju političkoga djelovanja. Lokalni i regionalni kontekst povijesti pokazuje da su interpretirani odnosi političkih snaga i prilagodba političkim interesima rezultat

⁸⁰ Usp. D. ŠKILJAN, *n. dj.*, str. 39.

⁸¹ U sklopu doktorske disertacije provedeno je istraživanje jezične politike u Istri u vrijeme stvaranja Republike Hrvatske. Rezultati pokazuju da je odnos ekspanzije i opadanja jezičnih zajednica u Istri rezultat provođenja politike IDS-a. Znanstvene metode istraživanja jezične politike analizirale su psiholingvističke čimbenike, paradigmu prilagodavanja, planiranje statusa jezika kroz uvođenje dvojezičnosti nizom pravnih akata Istarske županije pretvarajući tako talijansku manjinu u ekspanzivnu jezičnu zajednicu dok je hrvatsku većinu usmjeravao u jezičnu zajednicu u opadanju (kroz istrijanstvo i lokalni čakavski dijalekt).

⁸² Usp. Sue WRIGHT, *Jezična politika i jezično planiranje: od nacionalizma do globalizacije*, Zagreb, 2010., str. 7.

⁸³ Vidi Einar HAUGEN, „Language Planning in Modern Norway“, J. FISHMAN (ur.), *n. dj.*

⁸⁴ Planiranje statusa odnosi se na izbor varijeteta koji će postati službenim jezikom države.

⁸⁵ Vidi Robert L. COOPER, *Language Planning and Social Change*, Cambridge, 1989.

kolektivnoga pamćenja koje je podložno oblikovanju i utjecaju raznih političkih projekata. Politika se izražava simbolima i značajka je svih političkih sustava da svoju vjerodostojnost i legitimaciju traže u povijesti, stoga svaka politička stranka i politički poredak oblikuje svoju politiku povijesti.

Nacionalni identitet temeljni je oblik kolektivnoga političkoga identiteta. Uvjet nastanka nacionalnoga identiteta je pokušaj političke elite da utječe na aktivno identifikiranje s nacionalnom državom i želja stanovništva za kolektivnom povezanošću. Kultura sjećanja nekog društva oblikuje nacionalni identitet koji kroz povijesno pamćenje i politički poredak formira svoju politiku povijesti i interpretaciju prošlosti. Političku zajednicu oblikuju zajednička sjećanja, stoga je kultura sjećanja poveznica između politike i povijesti, sjećanja i političke legitimacije. Nacionalni identitet je zalag slobode, omogućuje pojedincu oblikovanje osjećaja pripadnosti i usmjerava njegovo djelovanje, omogućava usmjeravanje i prema ostvarenju javnoga interesa. Nema socijalne države bez nacionalnoga identiteta jer nacionalna solidarnost počiva na zajedničkoj pripadnosti naciji i usporedo s njom oblikuje se i građanska solidarnost. Čak i lijevi liberali, poput Davida Millera, Briana Barryja i Michaela Walzera, ističu vrijednost nacionalnoga identiteta u oblikovanju političkoga poretka i demokracije te se slažu s temeljnom tezom više-manje svih teoretičara koji tvrde da su građani koji imaju osjećaj kolektivnoga identiteta, nacionalnoga, spremniji založiti se i djelovati u svrhu javnoga dobra i teže ih zahvaća socijalna apatija.

Povijest politike izgradnje nacionalne države otkriva koliko je promicanje jezične konvergencije dio razvoja nacionalne države. Nacionalni jezik preuzima velik broj uloga u izgradnji države i nacionalnoga identiteta; nacionalni je jezik konstrukt čiju ulogu i standardizaciju nadgleda politička elita. Nacionalna jezična homogenizacija i komunikacijska zajednica preko jezika izgrađuje nacionalni identitet i solidarnost.